

Yarashuv va kechirimlilikning muhimligi, uning turlari.

Yusufjonov Ozodbek Ravshan o`g`li

O`zbekiston Respublikasi

Farg`ona Ichki ishlar vazirligi akademik litseyi bitiruvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud jarayonlarida va umuman olganda ikki va undan ortiq shaxslarning o`rtasida kelib chiqadigan nizolarda yarashuv muhimligi va bunda jazo berishdan ko`ra kechirimli bo`lishning ahamiyati haqida qisqacha tavsiyalar misollar bilan ifodalab berilgan.

Kalit so`zlar: kechirimlilik, yarashuv, jabrlanuvchi, aybdor, huquqbuzarlik, jazo, fuqarolik huquqlari, rahm-shafqat, do`stlik rishtalari, oilaviy munosabatlar, nafrat-g`azab, kelishmovchiliklar, axloqiy baholash va ma'naviy javobgarlik.

"**Yarashish**" atamasi jarayon yoki natija yoki maqsadga nisbatan qo'llaniladi. Yarashuv, natija sifatida, ilgari bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan tomonlar o'rtasidagi munosabatlarning yaxshilanishidir. Har qanday muayyan holat uchun yarashuv sifatida talab qilinadigan takomillashtirishning tabiati va darajasi nazariyotchilar o'rtasida kelishmovchilik masalasidir. Shuningdek, munosabatlarning yaxshilangan sabablari yarashuvning rostdan sodir bo'lganligini aniqlashda rol o'ynashi mumkin. Ya'ni, ba'zi hisob-kitoblarga ko'ra, ikki tomon o'tmishning hissiy, yoki moddiy merosini qoniqarli tarzda hal qilish orqali kelajakdagi munosabatlarning yaxshilanishi natijasida yarashgan deb hisoblanadi. Kelishuvning natijasi tinch va adolatli munosabatlar bilan belgilab qo'yilgan kelajakka qaratilgan bo'lsa, yarashuv jarayonlari odatda o'tmishdagi nizolar va adolatsizliklar natijasida yuzaga kelgan yomon his-tuyg'ular, shubhalar yoki zararlarga qaratilgan. Fuqarolik huquqi ham shunday buzilgan va tiklangan munosabatlarni ta'kidlaydigan talqinlarga mos keladigan ochiq savol (Radzik 2014). Meierhenrich (2008) yarashuvning ahamiyati va fuqarolik huquqi an'analardagi "kelishuv" amaliyotlari o'rtasidagi bog'liqlikni qayd etadi, bu yerda asosiy e'tibor raqobatchi da'volarni qondirishga qaratilgan.

Nihoyat, yarashuv axloqiy nazariyotchilar orasida do'stlik yoki oilaviy munosabatlardagi qonunbuzarliklar kabi kundalik noto'g'ri xatti-harakatlar natijasida yuzaga keladigan axloqiy muammolarni muhokama qiladigan mavzu sifatida paydo bo'ldi (Walker 2006, Griswold 2007, Radzik 2009).

Bu yerda nazariyotchilar gunohkorni kechirmasdan yarashish mumkinmi yoki yarashmasdan kechirish mumkinmi, degan savolni berishadi. Bu kabi savollar siyosiy va huquqiy kontekstdagi yarashuvga oid adabiyotlarda ham paydo bo'ladi, bu yerda ko'pincha jinoyatchilarni kechirishga (ular oxir-oqibat vahshiylik qilgani uchun pushaymon bo'lib qolishi mumkin) yoki boshqa odamlarni ularni kechirish uchun bosim o'tkazishga qattiq e'tirozlar mavjud. Ba'zilar uchun kechirimlilikni talab qilmaydigan yarashuv kontseptsiyasi bu qiyin holatlarda ham ijobiy yo'lni taklif qiladi (Eisikovits 2009, Verdeja 2009, C. Murphy 2010)

Kelishuvning ahamiyatini muhokama qilish, ayniqsa siyosiy kontekstda, ko'pincha shubhali yo'nalishga ega. Diktatorlar va urush olib boruvchilar tajovuzkorlik bilan davom etayotgan bir paytda yarashuv qiymatiga og'zaki xizmat qiladi. Bunday murojaatlar yarashuvning qadriga nisbatan shubhani kuchaytiradi. O'tish davridagi kontekstlarda yarashuv qonunbuzarlik qurbonlariga asossiz talablar qo'yish va tinchlik uchun adolatni qurbon qilish uchun da'vo qilinadi (Rotberg va Thompson 2000)

Eng mavhum darajada, yarashuvni ilgari ziddiyatli bo'lgan ikki yoki undan ortiq tomonlar o'rtasidagi munosabatlarning yaxshilanishi sifatida tavsiflash mumkin. Boshqa tomon bilan bo'lgan munosabatlar o'zaro ta'sir shakllaridan, birovning ushbu partiyaga bo'lgan munosabatidan va boshqa tomonning umidlari va e'tiqodlaridan iborat:

- E'tiqoddagi o'zgarishlar: masalan, boshqa tomonning tabiatan yovuz ekanligiga yoki boshqalarga nisbatan pastroq ma'naviy qiymatga ega ekanligiga ishonchni yo'qotish, bo'lib o'tgan hodisani noto'g'ri qabul qilish, unga ko'ra boshqa tomon yana bir marotaba izchil ko'rinadi (Dwyer 1999) va boshqa tomon endi o'zi uchun asossiz xavf tug'dirmasligiga ishonadi;

- Salbiy his-tuyg'ular va munosabatlarni hal qilish: bu toifadagi misollar o'zgartirish mumkin bo'lmagan narsalarni qabul qilishni o'z ichiga oladi; noto'g'ri tarafga nisbatan norozilik, qo'rquv, nafrat yoki g'azabni yengish (Mihai 2016, Lu 2017).

- Ijobiy his-tuyg'ular va munosabatlarni qabul qilish yoki davom ettirish: masalan, o'zaro hurmat, rahm-shafqat, sevgi, umumiy o'ziga xoslik hissi (Hirsch 2011b) yoki birdamlik, umumiy ma'naviy yoki jamoat me'yorlariga o'zaro sodiqlik yoki o'zaro ishonch.

Har xil turdagi munosabatlar (do'stlar, ish beruvchi/xodim, vatandoshlar, fuqaro/mansabdor shaxs) o'zaro munosabatlar, munosabat va umidlarning alohida to'plami bilan ajralib turadi. Har xil turdagi munosabatlarni ular rioya qilishlari kerak bo'lgan me'yorlar bilan ham ajratish mumkin. Bizning do'stlarimizga bo'lgan qonuniy umidlarimiz bizning xodimlarimiz, vatandoshlarimiz, notanish odamlar yoki rasmiy davlat lavozimlarida ishlayotganlardan farq qiladi. Ba'zi tanqidchilar buzilgan va tiklangan munosabatlar tasvirlarini juda tarang deb bilishadi, chunki bu atamalarda aytilgan jinoiy yoki siyosiy huquqbuzarliklarning ko'pchiligi bir-biriga begona bo'lgan odamlarni o'z ichiga oladi (Sher 2013).

Bunga javoban, munosabatlar tilini qo'llab-quvvatlaydiganlar, yoki mojaroning o'zi muammoli munosabatlarni keltirib chiqaradi, keyin uni qayta shakllantirish yoki tuzatish kerak (Govier 2002) yoki hatto notanish odamlar ham bir-biriga nisbatan munosabat va umidlarga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Bu fuqarolar bizning umidlarimizni buzganda, bizda norozi yoki g'azablangan holatlar paydo bo'ladi (Scanlon 2008).

Quyida muhokama qilinadiganidek, yarashuv jarayonlari o'tmishdagi xatolar va jabrlanuvchilarning to'g'ri pozitsiyasini tan olishi kerakligi to'g'risida keng kelishuv mavjud bo'lsa-da, nazariyotchilar bunday e'tiroflar yetarlicha ishonchli va samarali bo'lishi uchun qanday qilib eng yaxshi tarzda yetkazilishi haqida bahslashadilar. Kelajakdagi munosabatlarni yaxshilash, kengroq ma'noda, nazariyotchilar o'tmishdagi yarashuv jarayonlari qanchalik samarali ekanligi va samaradorlikni qanday oshirish mumkinligi haqida bahslashadilar (Bates va boshq. 2020).

Jazo - bu sodir etilgan noto'g'ri harakatga javoban jinoyatchiga qasddan zarar yetkazish yoki azob berishdir (Bennett 2008, Verdeja 2009). Shaxslararo yoki jinoiy ishlarda ko'pincha aniq ko'rinib turganidek, jinoyatchining jazosi (va ayniqsa, jinoyatchining bu jazoni qabul qilishi) o'tmishdagi xatolarni bartaraf etish jarayoni bo'lishi mumkin. O'tmishni tinchlantirish uchun jazo kuchi qarzni to'lash, nohaq foydani yo'qotish (Morris 1968), jabrlanuvchining g'azabini qondirish (Hershenov 1999) yoki teng axloqiy maqomni qayta tasdiqlash kabi turli xil usullar bilan izohlangan (Hampton 1992).

Jabrlanuvchilar, o'z navbatida, ba'zida kompensatsiya to'lovlarini qabul qilish, ma'naviy qarzning to'langanligini yoki hammasi kechirilganligini anglatuvchi o'tmishning ostiga o'chmas chiziq chizish sifatida qaralishi mumkinligidan xavotirda (Barkan 2000). Ular, shuningdek, yo'qotilgan odamlar va boshqa qimmatbaho narsalarni pul yoki boshqa moddiy ne'matlar bilan qoplash mumkin degan taklifga e'tiroz bildiradilar.

Shu nuqtada, noto'g'ri xatti-harakatlar yoki mojarolar natijasida munosabatlarni tiklashga va'da beradigan turli xil jarayonlar ko'rib chiqildi. Muvaffaqiyatli bo'lishini aniqlashning eng muhim

omillaridan biri bu ularni tanlash usulidir. Bir qator chora-tadbirlar (masalan, kechirim so'rash, haqiqatni aytish) ilgari noto'g'ri munosabatda bo'lgan yoki vakolatlari cheklangan tomonlarning qadr-qimmatini va qo'shilishini tiklashga qaratilgan. Jinoiy jazoga nisbatan tiklovchi adolat yondashuvlari jabrlanuvchilarning ishtirokiga ustunlik beradi (Johnstone 2002). Hukm chiqarish konferentsiyalari va jabrlanuvchi va jinoyatchi o'rtasidagi vositachilik kabi amaliyotlarda jabrlanuvchi jinoyatchining o'z jinoyatini qoplash usulini aniqlashda faol rol o'ynaydi. Shunday qilib, jabrlanuvchining qabul qilish imkoniyati ko'proq bo'ladi, u ko'proq qadrlaydigan qoniqish shakli (masalan, huquqbuzarni qamoqqa olishdan ko'ra yarashuvni taklif qilishi mumkin). Jabrlanuvchining faol ishtiroki, shuningdek, unga norozilik yoki qo'rquvdan xalos bo'lish, hayotini nazorat qilish tuyg'usini tiklash va yomon munosabatda bo'lmasligi kerak bo'lgan jamiyatning qadrli a'zosi sifatidagi maqomini qayta tasdiqlash imkoniyatini berishi mumkin (Johnstone 2002). Qayta tiklovchi adolat modellari huquqbuzarlarning huquqbuzarliklarni bartaraf etishda faol ishtirokini ham qadrlaydi (Zehr 1990). Masalan, huquqbuzarlardan jabrlanuvchilarga zararni qoplash shakllarini taklif qilishlari so'ralishi mumkin. Yaxshi kelajakni qurishda rol o'ynash imkoniyatiga ega bo'lganda, jinoyatchi xavfli g'azab-uyat tuyg'usidan qochishi va o'z qadr-qimmatini qayta tiklashi mumkin (Braithwaite 2000).

Kechirimlilik - kimgadir yomon yoki noto'g'ri munosabatda bo'lgan kishiga o'ziga xos tarzda javob berishdir. Demak, kechirim bu jinoyatchi va zulm qilingan tomon o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatlar bo'lib, jinoyat qurbonlari o'zlarining ham, aybdorning ham mavqeini, masalan, axloqiy huquqbuzarlikni tan olish orqali o'zgartiradigan usuldir. Odatda, kechirim jinoyatchiga nisbatan ma'lum salbiy his-tuyg'ulardan voz kechishni, salbiy munosabatda bo'lishni va, ehtimol, jinoyatchi bilan munosabatlarni tiklashni o'z ichiga oladi (Paul M. Hughes tomonidan yetarlicha yoritilib berilgan, 2017). Kechirim haqidagi ko'plab falsafiy munozara savollari asosan uchturga bo'ladi:

- Kechirimlilikning mohiyati nimada - kechirish uchun nima qilish kerak?
- Kechirimlilikni qanday me'yorlar boshqaradi?
- Kechirimlilik axloqiy jihatdan yaxshi yoki maqtovga loyiqmi?

Hayotning muqarrar va baxtsiz haqiqati shundaki, biz ko'pincha boshqalar tomonidan yomon munosabatda bo'lamiz. Kechirim bizga zulm qilganlarga javob berishning bir turiga tegishli. Qadimgi yunonlardan hozirgi kungacha kechirimlilik odatda jabrlangan yoki zulmga uchragan shaxsning javobi yoki boshqa birovga zulm qilgani uchun izlash yoki umid qilish sharti sifatida qabul qilingan.

Oksford ingliz til lug'atida "kechirilishi mumkin bo'lgan" umumiy asos, kechirilishi mumkin so'z sifatida, kechirilishiga loyqlik sifatiga ishora qiladi. Uzrli holatlar bilan bog'liq bo'lishiga qaramay, kechirimlilik, to'g'ridan-to'g'ri aytganda, uzr so'rashga teng emas. Bundan tashqari, kechirimlilik tushunchasining axloqiy bo'lmagan xatti-harakatlarga nisbatan qo'llanilishi, pianinachining kechirimli darajada yomon musiqiy ijrosi misolida, kechirimlilik bo'lish har doim ham shart emasligini ko'rsatadi. Shu sababli, me'yoriy baholashning axloqiy bo'lmagan maydonlarida ham xuddi shunday kechirimlilik amaliyotlari bo'lishi mumkin (Haji 1998). Biroq, biz bu yerda kechirimlilikka e'tibor qaratamiz, chunki u axloqiy baholash va ma'naviy javobgarlikka tegishli. Bundan tashqari, bizning muhokamamizning aksariyat qismi xatti-harakatni kechirishga qaratilgan bo'lsa-da, biz insonning fe'l-atvori yoki qanday odam ekanligi uchun kechirilishi mumkinligini ta'kidlaymiz (Bell 2008).

Kechirim so'rash, ehtimol, xatoni tan olishning eng aniq usulidir. To'g'ri shakllangan kechirim so'rash hech bo'lmaganda noto'g'ri xatti-harakati va aybdor tomonidan javobgarlikni tan olishni, shuningdek pushaymonlikni ifodalashni talab qiladi (Tavuchis 1991). Ideal holda, jinoyatchi bevosita jabrlanuvchiga murojaat qiladi. Biroq, jabrlanuvchilarning oilalari kabi

bilvosita qurbonlardan kechirim so'rash, shuningdek, kengroq, manfaatdor jamoalar oldida kechirim so'rash amalda yaxshi yo'lga qo'yilgan. So'nggi o'n yilliklarda davlat tashkilotlari yoki korporatsiyalar tomonidan rasmiy uzr so'rash keng tarqalgan bo'lib, guruhlar nomidan vakillarning kechirim so'ragan bayonotlarining asosiligi va ahamiyati haqida savollar tug'diradi (Harvey 1995, Gibney va boshq 2008), ayniqsa voqealar sodir bo'lganda. Bu uzoq o'tmishni talab qiladi (Pettigrove 2003).

Ko'pincha kechirim so'rash nafaqat o'tmishdagi noto'g'ri xatti-harakatlarni tan olish va jabrlanuvchilarni hurmat qilish imo-ishoralari sifatida, balki aybdor yoki aybdorlar guruhida ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatadigan dalil sifatida ham qadrlanadi. O'tmishdagi noto'g'ri harakatlar uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga va rad etishga kelgan tomonlar hamkorlik va ishonch munosabatlarining yangilanishi uchun yaxshiroq nomzodlardir (de Greiff 2008).

Kechirim so'rash ham mashaqqatli o'tmishni tan olishni o'sha o'tmishga pushaymonlik yoki afsus qilish kabi hissiy holatlarni birlashtiradi. Shunga qaramay o'tmishdagi faktlarning muloqoti yarashuvda rol o'ynashi mumkin. Ayrim jabrlanganlar o'tmishdagi muhim faktlarga ishonchlari komil bo'lmaganda, ko'pincha kechira olmaydilar.

Ba'zan biz axloqiy jihatdan noto'g'ri ko'rinadigan narsalarni qilamiz. Aytaylik , umuman notanish odamni ko'rib turibman, meva idishidan nok olib, u bilan ketib qoldim. Sizni hozir xursandchilik bilan siylayotgan nokni o'g'irlaganingiz uchun tanbeh beraman. Shunga qaramay, siz o'sha mevaning egasi ekanligingizni va hech narsa o'g'irlamaganingizni tushuntirasiz. Bunday tushuntirishlar bilan siz o'zingizning harakatingizni asoslashni taklif qilyapsiz - aksincha ko'rinishga qaramay, nokni olishingiz axloqiy jihatdan joiz deb da'vo qilyapsiz. O'zini oqlash bizning axloqiy hayotimizda odatiy holdir. Ammo oqlanish va kechirimlilikni farqlash kerak. Xulq-atvor oqlangan bo'lsa, bu xatti-harakat axloqiy jihatdan noto'g'ri emasligini anglatadi. Ammo xatti-harakatlar kechirilsa, bunday ma'no yo'q. Darhaqiqat, ko'p hollarda (agar hammasi bo'lmasa), biz kechirgan narsalarimiz axloqiy jihatdan noto'g'ri qilgan narsalarimizdir .

Ba'zan biz axloqiy jihatdan yomon yoki ruxsat etilmagan, ammo axloqiy jihatdan ayblanmaydigan ishlarni ham qilamiz. Bunday hollarda uzrli shartlar ayblanuvchini ayblashga layoqatsizlik qiladi. Bizning nok oluvchimizni eslang. Aytaylik, siz nokni o'zingizning mevali vazangizdan emas, balki qo'shningizdan olgan bo'lasiz. Siz qilmasligingiz kerak bo'lgan ishni qildingiz. Shunga qaramay, siz haqingizda yoki sizning harakatlaringiz kontekstida sizni ma'naviy javobgarlik va ayblovga loyiq emasligingizni ko'rsatadigan faktlar bo'lishi mumkin. Biz bu faktlarga e'tibor qaratganimizda, ya'ni o'z harakatimiz uchun bahona taklif qilsak, biz qilgan ishimiz axloqiy jihatdan noto'g'ri emasligini da'vo qilmaymiz. Aksincha, biz qilgan ishimiz axloqiy jihatdan noto'g'ri ekanligini tan olamiz, lekin biz buni qilganimiz uchun ma'naviy javobgar emasmiz va ayblanmasligimiz uchun taxminiy sabablarni keltiramiz. Agar xatti-harakatlar uzrli bo'lsa, bu shunday harakat qilgan shaxsning bu xatti-harakati uchun ma'naviy javobgar emasligini va aybdor emasligini anglatadi. Agar biror kishi o'z xatti-harakati uchun kechirilsa, bu jinoyatchi o'z xatti-harakati uchun ma'naviy javobgar emas va aybdor emasligini anglatmaydi. Ko'pincha kechirim uchun zaruriy shart - bu jinoyatchining xatti-harakati uchun axloqiy jihatdan aybdor bo'lishidir (Bash 2007: 5; Haber 1991: 33; Murphy 2003; Allais 2008; va Hieronymi 2001). Ehtimol, bu haqiqatdir (Gamlund 2011). Ammo biz kontseptual zaruratga ko'ra, kechirimlilik va kechirimlilik qanday farq qilishini ko'rsatish uchun agentlardan axloqiy jihatdan aybdor bo'lishlarini talab qilishini talab so'ramasligimiz kerak. Chunki aybsiz noto'g'ri ish qilgani uchun kechirilishi mumkin bo'lgan ba'zi holatlar mavjud bo'lsa ham (aytaylik, axloqiy dilemma holatlarida), bu kechirilgan agentlar ma'naviy

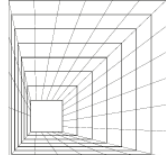
javobgar va aybdor bo'lishi mumkinligi haqiqatini o'zgartirmaydi, lekin kechirilgan shaxslar axloqiy jihatdan mas'uliyatli va aybdor emas.

"Meni kechir" iborasi ko'pincha kechirim so'rash vazifasini bajaradi, bu kechirim so'rashdan oldin yoki iltimos yoki kechirim so'rashi yoki shunga o'xshash sabr-toqatli harakat bo'lishi mumkin. Va gunohkorni kechirish ko'pincha kechirimdan farq qilib bo'lmaydigandek tuyuladi, ehtimol, ayniqsa kichik xatoliklarda. Biroq, kechirim tushunchasi kechirishdan farqli o'laroq, tanish va muhim huquqiy va siyosiy kuchni ham anglatadi. Blekning qonun lug'atida bu kechirim tuyg'usi odatda "hukumat rahbari tomonidan beriladigan jazoni yoki jinoyatning boshqa huquqiy oqibatlarini rasman bekor qiluvchi harakat " deb ta'riflaydi (Garner 1999: 1137). Masalan, AQShda prezident federal huquqbuzarliklarni avf etish huquqiga ega va shtat gubernatorlari shtatga qarshi jinoyatlarni kechirishi mumkin.

Avf etish vakolatini qo'llash sabablari ko'pincha gunohkorlarni kechirish uchun berilgan sabablarga taqlid qilsa-da, kechirim va kechirish o'rtasidagi aniq farq shundaki, birinchisi odatda noto'g'ri qurbonlardan farqli ravishda uchinchi shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Quyida muhokama qilinganidek, standart falsafiy qarashlar shuni ta'kidlaydiki, bitta muhim istisnodan tashqari, uchinchi tomon kechirishi mumkin emas, deb o'ylash uchun yaxshi sabablar bor, chunki kechirimlilik jabrlanuvchining huquqidir. Yana bir farq shundaki, avf etishning huquqiy va siyosiy kontseptsiyasidagi markaziy g'oya uning qisman yoki to'liq yakunlanishi uchun qabul qilinishi kerak bo'lgan taklifdir, masalan, qamoq jazosini yengillashtirish orqali jinoiy jazoni yengillashtirish (Bingham 2009). Garchi ba'zi nuqtai nazarlarga ko'ra, kechirim ham taklif bo'lsa-da, ayniqsa, jabrlanuvchi va jinoyatchi o'rtasida yarashuvga urinish bo'lsa (Tombs 2008), kechirimlilikning asosiy tuyg'usi umuman taklif g'oyasini o'z ichiga olmaydi, hatto qabul qilinishi kerak bo'lgan taklifni ham o'z ichiga olmaydi. Gunohkor tomonidan kechirim paydo bo'lishi va hech bo'lmaganda ba'zi maqsadlariga erishish uchun, masalan, boshqalarni kechirish burchini bajarish yoki falaj bo'lishi mumkin bo'lgan salbiy his-tuyg'ulardan tashqariga chiqishdir.

Bundan tashqari, rahm-shafqat xatti-harakatlari kechirimlilik harakatlaridan ajralib turishi kerak (Merfi 1988; Murphy & Hampton 1988; Tosi & Warmke 2017). Birinchidan, rahm-shafqatning namoyon bo'lishi, lekin kechirim emas, aslida ochiqdir. Yomon ish qilgan odamga rahm-shafqat ko'rsatish - bu qandaydir ochiq xatti-harakatlar qilishdir: ota-ona aybdor bolaning jazosini yengillashtirishi mumkin. Biroq, kechirim ochiq bo'lishi shart emas. Shaxsiy ravishda kechirish mumkin; darhaqiqat, kechirimlilik haqidagi falsafiy munozaralar asosan uning shaxsiy ko'rinishlariga qaratilgan. Ikkinchidan, rahm-shafqat uchinchi shaxs bo'lib, kechirimli bo'lish emas. Rahbar xodimni tushlik paytida noo'rin hazil aytgani uchun tanbeh berishi mumkin, garchi ishdan bo'shatish asosli bo'lsa va xo'jayinning o'zi bundan xafa bo'lmasa ham. Bu yerda uchinchi tomon rahm-shafqat ko'rsatadi va buni (biz taxmin qilishimiz mumkin) asosli ravishda qiladi. Ammo kechirim, agar u uchinchi shaxsga tegishli bo'lsa, bu tarzda uchinchi shaxs emas. Istisno holatlar bundan mustasno, siz meni hamkasbimga qilgan haqoratimni kechira olmaysiz — shunchaki unga nisbatan qilgan haqoratim uchun meni kechira olmaysiz. Mehr shu tarzda paradigmatic jihatdan ikkinchi shaxs emas. Uchinchidan, rahm-shafqat ko'pincha (agar har doim ham bo'lmasa) kechirimli bo'lmagan tarzda hokimiyat bilan bog'lanadi. Sning Pga rahm-shafqat ko'rsatishi uchun S Pga nisbatan qandaydir hokimiyat mavqaida bo'lishi kerak, deb o'ylash tabiiydir. Biroq, shaxslararo kechirimlilik bunday hokimiyat tuzilmalari bilan bog'liq emas.

Biz haqorat qilganimizda, bu odatda jinoyatchi bilan munosabatlarimizga putur yetkazadi. Kichkina huquqbuzarliklar munosabatlarni og'irlashtirishi mumkin, bu ikkala shaxsga ham

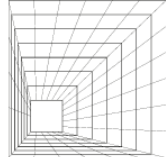
og'irlik qiladi; jiddiy huquqbuzarliklar jabrlanuvchining munosabatlarni butunlay tugatishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, biz boshqalarni o'zimizga qarshi qilgan xatolarida ayblaganimizda, biz ko'pincha munosabatlarga qo'shimcha zarar yetkazish evaziga buni qilamiz. Biz xayrixohlik ifodalarini yashirishimiz yoki xatti-harakatlarimizni boshqasiga ishonmasligimizni aniq ko'rsatadigan tarzda o'zgartirishimiz mumkin.

Garchi ko'p hollarda kechirim yarashuv bilan birga bo'lsa-da, bu kechirim uchun zarur va yetarli shart emas. Kechirim uchun yarashish shart emas deb o'ylashning sabablaridan biri shundaki, xafa qiluvchi tomon har qanday sabablarga ko'ra yarashishni istamasligi mumkin. Ammo munosabatlarimizni tiklashni istamasligim o'z-o'zidan senga qilgan yomonligim uchun meni kechirishga imkon bermaydi. Boshqa hollarda yarashuv deyarli mumkin emas. Ehtimol, men yashirincha Fidjiga ko'chib o'tganman va siz men bilan bog'lanishning iloji yo'q. Fijida ekanligimni bilasizmi yoki yo'qmi meni kechira olasiz. Boshqa hollarda, Jan Xempton aytganidek, munosabatlarni tiklash "axloqiy jihatdan aqlsiz" bo'ladi (Murphy & Hampton 1988: 42-3, fn. 9). Bunday qilish, masalan, qo'shimcha psixologik zararga olib kelishi mumkin. Kechirim uchun yarashuv ham yetarli emasdek. Munosabatlar, hech bo'lmaganda, ma'lum darajada, faqat pragmatik sabablarga ko'ra tiklanishi mumkin.

Kechirim uchun yarashuv zarur va yetarli bo'lmasa ham, biz yarashish Robert Roberts (1995) aytganidek, "kechirim teleologiyasi"ni tan olishimiz mumkin. Hamma narsa teng bo'lsa, yarashuv kechirim ko'rsatadigan maqsaddir. Ba'zida yarashishni imkonsiz yoki aql bovar qilmaydigan sabablar mavjud bo'lsa-da, kechirimlilik jamiyatni qo'llab-quvvatlash va do'stona munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan (McCullough 2008: 114, 116). Ba'zi hollarda, bu kechirimning oxiri uning oldingi holatiga bo'lgan munosabatni tiklash ekanligini anglatishi mumkin. Biroq, ba'zi hollarda, faqat qisman yarashish mumkin. Bunday hollarda tiklangan munosabatlarning tabiati "tomonlar bir-birini kechirgandan keyin ularning holatiga mos kelishi" kerak (Bash 2007: 25).

Kechirimning umumiy tushunchalari uning asosiy maqsadi noto'g'ri xatti-harakatlar tufayli buzilgan munosabatlarni tiklash yoki qayta tiklash ekanligini aniq ko'rsatmoqda. Kechirimlilikning umumiy kontseptsiyalariga muvofiq, ko'plab zamonaviy faylasuflar noto'g'ri xatti-harakatlar tufayli buzilgan munosabatlarni qayta tiklash ko'pincha jabrlanuvchi tomonidan jinoyatchini axloqiy qayta baholashni talab qiladi va bunday qayta baholash norozilik yoki boshqa axloqiy g'azabdan voz kechishni o'z ichiga oladi, deb ta'kidlaydilar (Murphy & Hampton 1988; Murphy 2001) yoki qasos olish kabi xatti-harakatlar (Griswold 2007; Zaibert 2009; Govier 2002; Hughes 2016).

Shaxsiy munosabatlarni saqlab qolish yoki davom ettirish kechirimlilikning eng aniq va eng muhim maqsadlaridan biridir, ammo yagona emas. Bizni xafa qilganlarni kechirish ko'pincha kuchli salbiy his-tuyg'ulardan xalos bo'lishga yordam beradi, agar ular yiriklashsa, bizga psixologik va jismoniy zarar yetkazishi mumkin. Kechirimlilik gunohkorlarga foyda keltiradi, shuningdek, ularni o'zlari noto'g'ri qilganlar tomonidan ularga qaratilgan ayblov va og'ir his-tuyg'ulardan xalos qiladi yoki ularga aybdorlik yoki noto'g'ri qilganligi uchun pushaymon bo'lishdan o'tishga yordam beradi va shu bilan ularga hayotlarida oldinga siljish imkonini beradi. Kechirimning bu maqsadlari, umuman olganda, kechirimlilik ba'zan odamlarga o'zlari boshdan kechirgan yoki keltirib chiqaradigan xatoliklardan tashqariga chiqishga qanday yordam berishini va ba'zida bu noto'g'riliklarning jinoyatchilarga ham, qurbonlarga ham zaiflashtiradigan ta'sirini ko'rsatadigan ma'noda ko'rib chiqilishi mumkin. Ba'zilar uchun kechirim o'tmishni o'zgartirgani uchun bunday istiqbolli foydalarga ega. Emmanuel Levinasning ta'kidlashicha, "kechirim o'tmishga ta'sir qiladi, qandaydir tarzda voqeani takrorlaydi va uni tozalaydi" ([1961] 1969: 283), bu Xanna Arendtning kechirimlilik

gunohkorning o'tmishining axloqiy ahamiyatini o'zgartirib, gunohkorning o'tmishiga ega bo'lishdan saqlaydi degan fikriga o'xshash tushunchadir (Arendt 1958).

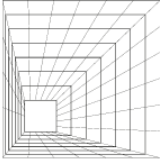
Kechirimlilik, asosan, birovning boshqasiga qanday munosabatda bo'lishiga bog'liq, degan fikr keng tarqalgan. Masalan, Jeffri Merfining ta'kidlashicha, "kechirimlilik, birinchi navbatda, mening sizga qanday munosabatda bo'lishimga bog'liq" (Murphy & Hampton 1988: 21, Hughes 1993: 108). Keng ma'noda, kechirimlilik haqidagi his-tuyg'ularning ta'kidlashicha, kechirimlilik hissiyotning tubdan o'zgarishi sifatida eng yaxshi tushuniladi. Bunday qarashlarga ko'ra, agar sizga zulm qilingan bo'lsa, gunohkorni kechirishingiz, asosan, sizga zulm qilinganligi sababli boshdan kechirgan tegishli salbiy his-tuyg'ularni (masalan, xafagarchilik, nafrat, gina) yengish (yoki kamaytirish, yo'q qilish yoki qasam ichish)ni o'z ichiga oladi. Masalan, Ketlin Din Mur yozadi: "Kechirimlilik munosabati yaxshi niyat mavjudligi va jarohat uchun shaxsiy norozilik yo'qligi bilan tavsiflanadi" (1989: 184). Norvin Richardsning ta'kidlashicha, "birovni zulm qilgani uchun kechirish, ushbu epizodga asoslangan barcha salbiy his-tuyg'ulardan voz kechishdir" (1988: 79). Stiven Darvall, shuningdek, "kechirish - bu, taxminan, xafagarchilikdan voz kechish" (2006: 72) deganda, qandaydir hissiyotlarni himoya qilganga o'xshaydi.

Xulosa

Kechirimlilik ko'pincha "yuqori" va "qiyin" fazilat va uning aksi, kechirishni istamaslik yomonlik deb o'ylayman. Biroq, kechirish bevosita muammo tug'diradi, ya'ni kechirimlilik "yuqori" va "qiyin" fazilat bo'lib, axloqiy jihatdan maqtovg'a sazovor bo'lsa-da, u burchdan tashqari (ya'ni, nafl) fazilat hisoblanadi. Nafl amallar vojib emas, joiz bo'lgani uchun, bundan kelib chiqadiki, kechirmaslik, hech bo'lmaganda, kechirish nafl bo'ladigan sharoitlarda ham, yuqoridagi fikrga zid bo'lib, illat bo'lmaydi. Biroq, axloqiy falsafada nafislik va kechirimlilikning deontik tabiati haqidagi keng tarqalgan va doimiy kelishmovchiliklar kechirimlilik va axloqiy majburiyat o'rtasidagi munosabatlarga qarama-qarshi qarashlarga olib kelgan. Ba'zi mutafakkirlar kechirimlilik burch ekanligini ta'kidlashgan, boshqalari esa, hech qanday bog'lanmagan sovg'a kabi, kechirim mutlaqo beg'arazdir deb o'ylashadi. Shuningdek, axloqiy tizimidagi xayriya burchiga o'xshab, kechirimlilik ham nomukammal burch sifatida qaraladi, deb o'ylash mumkin. Adolat yoki halollik majburiyati kabi mukammal burchlardan farqli o'laroq, nomukammal majburiyatlar burchni qachon va kimga nisbatan bajarishni vakolatli tanlash imkonini beradi. Shunday qilib, kechirim hech qanday nafl amallarga yo'l qo'ymaydigan axloqiy burchlar tizimida joylashgan bo'ladi.

Kechirmiga bo'lgan burchga asoslangan yondashuvlardan farqli o'laroq, fazilatga asoslangan istiqbollari kechirimlilikka xos bo'lgan g'azabli munosabatlarni yengish yoki rad etish nisbatan barqaror va bardoshli xarakter yoki xarakter xususiyatlariga asoslanishi yoki ifodalanishi kerakligini ko'rsatadi. Bunday qarashlarga ko'ra, kechirimlilik fazilatdir yoki hech bo'lmaganda mehribonlik yoki hamdardlik kabi an'anaviy fazilatlarining bir yoki bir nechtasi bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimgi yunon tafakkurida Aflotun va Aristotelning g'azab va yaxshi yashash o'rtasidagi munosabatlar haqidagi qarashlari diqqatga sazovordir, xristian an'alarining kechirimlilikni sevgi yoki rahm-shafqat sifatida tushunishi kabi deb olish mumkin. G'azab namoyon bo'lish odatda o'zini tuta olmaslikning ko'rinishi sifatida qaraladi, bu illatdir, chunki g'azabli his-tuyg'ular har doim aqlni yengish uchun xavf tug'diradi. O'z-o'zini nazorat qilish ular ruhning turli qismlarini uyg'un tartibga solish nomidan oqilona nazorat qilinishi kerak, bu axloqiy jihatdan yaxshi insonning mohiyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Walker, Margaret Urban, 2006, *Moral Repair: Reconstructing Moral Relations after Wrongdoing*, New York: Cambridge University Press.
2. Paul M. Hughes, 2017, *Forgiveness*, plato.stanford.edu.
3. Linda Radzik, 2019, *Reconciliation*, plato.stanford.edu.
4. Murphy, Colleen, 2010, *A Moral Theory of Political Reconciliation*, New York: Cambridge University Press.
5. Verdeja, Ernesto, 2009, *Unchopping a Tree: Reconciliation in the Aftermath of Political Violence*, Philadelphia: Temple.
6. Rotberg, Robert I., and Dennis Thompson (eds.), 2000, *Truth v. Justice: The Morality of Truth Commissions*, Princeton: Princeton University Press.
7. Thompson, Janna, 2002, *Taking Responsibility for the Past: Reparation and Historical Injustice*, Cambridge: Polity Press.
8. Dwyer, Susan, 1999, "Reconciliation for Realists," *Ethics and International Affairs*, 13: 81–98.
9. Mihai, Mihaela, 2016, *Negative Emotions and Transitional Justice*, New York: Columbia University Press.
10. Lu, Catherine, 2017, *Justice and Reconciliation in World Politics*, New York: Cambridge University Press.
11. Hirsch, Alexander Keller, (ed.), 2011a, *Theorizing Post-Conflict Reconciliation: Agonism, Restitution and Repair*, New York: Routledge.
12. Sher, George, 2013, "Wrongdoing and Relationships: The Problem of the Stranger," in *Blame: Its Nature and Norms*, J. D. Coates and N. A. Tognazzini (eds.), New York: Oxford University Press,
13. Govier, Trudy, and Wilhelm Verwoerd, 2002a, "Trust and the Problem of National Reconciliation," *Philosophy of the Social Sciences*
14. Bates, Genevieve, Ipek Cinar, and Monika Nalepa, 2020, "Accountability by Numbers: A New Global Transitional Justice Dataset (1946–2016)," *Perspectives on Politics*,
15. Bennett, Christopher, 2008, *The Apology Ritual: A Philosophical Theory of Punishment*, New York: Cambridge University Press
16. Morris, Herbert, 1968, "Persons and Punishment," *Monist*,
17. Hershenov, David B., 1999, "Restitution and Revenge," *Journal of Philosophy*
18. Hampton, Jean, 1992, "Correcting Harms versus Righting Wrongs: The Goal of Retribution," *UCLA Law Review*
19. Barkan, Elazar, 2000, *Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*, New York: W. W. Norton & Co
20. Braithwaite, John, 2000, "Repentance Rituals and Restorative Justice," *Journal of Political Philosophy*
21. Tavuchis, Nicholas, 1991, *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation*, Stanford, CA: Stanford University Press.
22. Harvey, Jean, 1995, "The Emerging Practice of Institutional Apologies," *International Journal of Applied Philosophy*
23. Allais, Lucy, 2012, "Restorative Justice, Retributive Justice, and the South African Truth and Reconciliation Commission," *Philosophy and Public Affairs*